

УДК [371.124:7.071.2:001] (477)

ТУШЕВА Вікторія Володимирівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії і методики мистецької освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
e-mail: tushevavika@gmail.com

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ІДЕЇ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нові потреби постіндустріальної цивілізації закономірно привели до посилення інтегративних зв'язків між культурою, освітою і наукою, необхідності створення культуротворчого і духовного фундаменту, який стає основним ресурсом відродження української держави. Оновлення освітньої системи з метою забезпечення адекватної відповідності умовам сучасної культури потребує переосмислення методологічних орієнтирів у педагогіці відповідно вимогам постнеокласичної раціональності і розвитку сучасного наукового мислення.

Нові соціокультурні реалії, необхідність урахування тотожності і конгруентності культурних та освітніх процесів актуалізує пошук концептуальних і методологічних векторів наукової рефлексії культурологічної освіти, предметне поле якої трансформується під впливом викликів сучасності, що обумовлено посиленням фундаментальних засад самої науки і потребує теоретичного переосмислення культуротворчих, культуроцентризованих процесів в освіті.

Виявлення евристичних і практико-перетворюючих можливостей культурологічної парадигми закладає підґрунтя для переходу мистецької освіти у новий культурний вимір, зміни її культурної домінанти і формує уявлення про її сутність і функції в контексті культуродоцільного і ціннісно орієнтованого середовища, культурного мікрокосму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Змістовим і процесуально-функціональним аспектам культурологічної освіти присвячені наукові праці таких вчених як В. С. Біблер, Є. В. Бондаревська, В. Г. Бутенко, Б. С. Гершунський, І. А. Зязюн, Н. Б. Крилова, О. П. Рудницька, В. В. Серіков, О. Л. Шевнюк, О. П. Щолокова та ін. Проте питання щодо виявлення особливостей культурологічної парадигми в умовах мистецької освіти потребує подальшої наукової рефлексії і конкретизації.

Мета статті – висвітлити різні концепції культури, які розширюють розуміння культурологічної освіти, визначають її змістове наповнення; розкрити сутність культурологічної парадигми як конкретно-

наукової методології перетворення освітнього і мистецького простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трактуючи парадигму освіти як спосіб її концептуалізації; сукупність ключових понять, положень та ідей, які визнані педагогічною громадськістю в конкретний період і лежать в основі вибудовування наукових досліджень, вважаємо доцільним розглядати культурологічну парадигму в якості теоретико-методологічного підґрунтя культурологічного підходу у мистецькій освіті. Застосування в сучасній педагогіці культурологічного підходу орієнтує на системний, цілісний підхід до культури й освіти в контексті загальнофілософського їх розуміння, а формування особистості вимагає зміни характеру педагогічного процесу в бік акценту його особистісної зверненості.

Теоретичне осмислення закономірного характеру взаємозв'язку освіти й культури, їхньої ізоморфної тотожності дозволяє висунути припущення про перспективність і продуктивність використання культурологічної парадигми як концептуальної основи модернізації змісту мистецької освіти. Окреслене проблемне поле репрезентує коло питань, що охоплюють проблематику теоретико-методологічної культурологічної інтеграції концептів «культура», «освіта» і «мистецтво».

Апарат культурології набуває статусу метанауки, яка намагається осмислити світ культури як єдине ціле, пояснити суть культурних феноменів, людського буття й історичне призначення людини культури. Поняття «культурологія», застосовуване до вивчення педагогічної дійсності, включає в себе два основних значення: знання про культуру й теорію культури. Це дозволяє визначити головні засади культурологічного підходу, тобто розглядати культуру як джерело змісту мистецької освіти і як метод її дослідження й проектування.

У філософському енциклопедичному словнику за редакцією Е. Ф. Губського пропонуються такі дефініції поняття «культура», які створюють системне уявлення щодо досліджуваного феномену:

– облагороджування духовних сил, схильностей і здібностей людини, а також

ступінь їхнього розвитку;

– сукупність цінностей, норм й ідеалів, які виконують як конструктивну, так і регулятивну роль у суспільстві;

– сукупність способів і прийомів організації, реалізації й розвитку людської життєдіяльності, способів людського буття;

– сукупність духовних і матеріальних надбань, виражених в історично досягнутому рівні розвитку суспільства й людини, втілених у результатах продуктивної діяльності;

– локалізована у просторі та часі соціально-історична освіта, яка специфікується на історичних типах або етнічних, континентальних, регіональних характеристиках суспільства.

Як бачимо, наведені визначення фіксують різні тлумачення поняття «культура», які можна віднести до цивілізаційного (соціально-історична освіта), соціологічного (надбання у розвитку суспільства і людини) і, що особливо важливо для обраного наукового пошуку, антропологічного (розвиток людини), аксіологічного (цінності й ідеали) та діяльнісного (людська життєдіяльність) аспектів.

Теоретичне осмислення існуючих концепцій культури, які відображають різноманітні смислові одиниці і доміанти культурної діяльності й соціокультурної реальності, підводить до висновку, що їхня кількість обумовлена специфікою різних підходів, значною мірою виражає діалектику онтологічних характеристик культури.

Філософсько-антропологічний підхід до визначення культури започаткував Е. Тайлор, інтерпретуючи її як сукупність знань, мистецтв, моралі, права, звичаїв та інших особливостей, що притаманні людині як члену суспільства. Філософське осмислення культури наближає до екзистенції людського буття – унікально-особистісного переживання власного існування, і у цьому сенсі пізнання культури ґрунтується на герменевтиці як тлумаченні явищ культурної реальності з позицій елементів цілісного духовного життя.

У межах культурологічної проблематики суть культури розуміється як специфічна форма концентрації ідеально-духовної енергії людини і людства, як сукупність «проектних» (тобто ідеальних) способів і результатів засвоєння і перетворення світу (природи, суспільства, людини) [3]. Ці основоположні характеристики культури простежуються на різних рівнях і зрізах її функціонування: процесуальному, результативному, ідеальному та інституціональному.

Культура в координатах соціокультурних процесів існує як щось

динамічне, що постійно розвивається і вдосконалюється в результаті творчої діяльності людини, і як культурна спадщина, і як культурна творчість. Характеризуючись творчістю на будь-якому етапі розвитку, культура, узята в своєму динамічному аспекті, неможлива без творчих процесів, тобто формуючої діяльності, що породжує нове і виявляється у формі творчої (креативної) активності.

Поняття «культуротворчість» розглядаємо як функціонування культурної діяльності індивідуального буття, тобто буття-у-культурі, що виявляється у породженні нових культурних форм, смислів, цінностей, а також введенні культурних сенсів, що вже мають, у власний духовний космос через інтерпретацію і оцінку. Культуротворчість представляє єдність процесів «самості» і активізації сутнісних сил особистості у власному культурогенезі. У мистецькій освіті культуротворчість як її принцип, спрямований на якісне перетворення внутрішнього світу суб'єкту культурної діяльності, формування особистісних новоутворень, що забезпечують ціннісно-інтерпретаційні, творчо-креативні, художньо-аналітичні дії.

Саме у смислово полі культурологічної парадигми підкреслюється унікальність людини, посилюється роль людського фактора, особливо таких якостей людини, як її самобутність і самоцінність, а інтелект і творчий потенціал особистості розглядається як головна продуктивна сила суспільства і освіти. За влучним висловом М. С. Кагана, «людина стає прямим культурогенним суб'єктом, який втілює себе в культурі, робить її своїм інобуттям і нею ж формується» [5, с. 123]. Відтак, культура виступає внутрішнім імпульсом розвитку особистості й «механізмом», що забезпечує цей розвиток.

Для нас важливе розуміння *культури особистості* як сукупності, ансамблю соціокультурних якостей, що виявляються не в кількісних, а якісних параметрах, які забезпечують продуктивність діяльності. У цьому сенсі культура особистості представляє собою змістову і смислову наповненість життєдіяльності, міру її гармонійного розвитку.

Цікаві прозріння щодо «діалогічності культури» містяться в роботах М. М. Бахтіна, яким стверджується розуміння двох полюсів діалогу: *мікродіалог* – як діалог у внутрішній розмові, що пронизує нашу свідомість, мислення, і *макродіалог* – як діалог у Великому часі культур, діалог культур. У такий спосіб ціннісні й духовні спектри різних форм культури стягуються в одному культурному просторі, в одній свідомості і

мисленні, вимагаючи від людини не однозначного вибору, а постійного духовного приєднання, взаємопереходу, глибинного спречання з приводу «вічних питань буття». І в цьому діалозі різних культурних смислів – суть сучасного поняття, сучасної логіки мислення.

Визнання необхідності діалогу різноманітних культур і організації умов для їхнього взаємовпливу і взаємодії має відображення у формуванні *традицій полікультурної освіти*, що характерне для сучасного соціокультурного простору. Полікультурність виступає як певна стратегія освітнього простору і метапринцип, згідно з яким людина є перетином багатьох культур і тому можна говорити про наявність у індивіда декількох ідентичностей, тобто людина багато- або поліідентична. У цьому контексті кожна людина є представником певної культури, культурної епохи, але усвідомити це можна тільки в процесі спілкування-діалогу з людьми (або творами) різних культур, результатом якого є вільний вибір індивідом духовних цінностей, способу життя і мислення, його «самодетермінації в горизонті особистості» (Є. В. Бондаревська).

Сучасне розуміння освіти (В. П. Андрущєко, Є. В. Бондаревська, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, Н. Б. Крилова, С. О. Сисєва та ін.) актуалізує її розгляд як соціально зумовлене становлення людини, яка набуває свого особистісного образу, детермінованого наявним станом культурного буття. Проте освіта постає не як однозначно задане наперед сходження до необхідно визначеного зразка, в якому знаходить своє втілення розуміння сутності людини, а як безперервна реалізація й самоздійснення в просторі культури й суспільства. Як наголошує В. С. Библер, має по-новому розумітися сам зміст освіти, у центрі якої має стати освіта *людини культури*, людини, здатної не тільки включатися у наявні форми мислення і діяльності, а й переформулювати їх засади, поєднанні з різними культурними смислами [1].

Методологічно значущим принципом культурологічної освіти стає принцип *культуровідповідності* (С. І. Гессен, Ю. М. Лотман, Б. М. Неменський, Г. Г. Шпет та ін.). Так, за твердженням С. І. Гессена, розвиток культури і освіти – процеси, які багато в чому відбуваються паралельно, синхронно й взаємопов'язано. Мету життя сучасного культурного суспільства науковець визначає як «мету освіти», підкреслюючи, що між освітою і культурою є, таким чином, точна відповідність [2]. Справжня освіта полягає не у передаванні новому поколінню готового культурного змісту, а лише у повідомленні йому руху, продовжуючи який

воно могло б вибудувати свій власний новий зміст культури.

Взаємозв'язок освіти й культури виявляється, перш за все, через людину, яка є системно єднальною ланкою культурно-освітньої системи. Виділення підсистеми «людина» як окремого системного елемента є принциповим і суттєвим моментом, який підкреслює той факт, що у загальній цілісній гуманітарній культурно освітній системі людина виступає суб'єктом як відносно культури, так і відносно освіти. Культура і особистість – поняття, що співвідносяться не зовнішньо, а внутрішньо. Особистість діє в умовах культури, яка, у свою чергу наповнює особистість, стаючи її системно-інтегративним утворенням. Саме унікальність, оригінальність, самобутність, творче створення самого себе і навколишнього світу складають найбільш істотні риси культури людини як особистості.

У цьому аспекті культурологічний підхід перетинається з *антропологічним*, як таким, що передбачає органічний взаємозв'язок людини, суспільства й Універсуму і виявляється у сукупності підходів до проблеми людини в контексті різних філософських систем осмислення світу і шляхів його еволюції, домінуванні у науковому пізнанні «суб'єктивного полюсу». У цьому сенсі освіта розуміється як антропна практика культури, фактор розвитку особистості, що апелює, насамперед, до гуманістичних категорій. Розуміння *творчості* як атрибутивної якості особистості і діяльності цілком відповідає прагненню утвердити культурно-антропологічний контекст культури, забезпечити процес утвердження соціальної значимості творчої діяльності особистості як форми самобуття людини, як вияву її духовності.

Для визначення сутності культурологічної парадигми вважаємо доцільним звернення до *питання взаємозв'язку культури і мистецтва*. Реалізація цього взаємозв'язку відбувається на двох рівнях: сутнісної детермінації мистецтва загальним характером культури і функціонування мистецтва в процесі розвитку культури, безпосереднього управління художньою діяльністю і її розвитком, який художня культура здійснює властивими саме їй специфічними засобами. Художня культура кристалізується навколо мистецтва, забезпечуючи максимально ефективно, з точки зору суспільства і кожного конкретного соціуму, відтворення художньої діяльності. Оскільки художня культура покликана створювати для реального буття і функціонування мистецтва необхідні умови, остільки воно виявляється

«вписаним» в культуру як художня діяльність – трьохкомпонентний процес, що починається ланкою «художня творчість», завершується ланкою «художнє сприйняття» і має в центрі своєму «художній твір», тобто предметну даність мистецтва як такого.

Можна визначити місце мистецтва в культурі так: якщо остання представляє соціальний макрокосм, що охоплює всю повноту і цілісність, глобальність і тотальність людської діяльності, то мистецтво – мікркосм, у якому відображається культурний універсум. Доречним є висновок М. С. Кагана, що *мистецтво функціонує як «код» культури і виявляється як її самосвідомість*. Отже, у своїй ціннісній самостійності мистецтво виявляє себе феноменом культури, реалізує загальнокультурну закономірність, як форма самоцінності характеризує різноманітні явища культури, насамперед духовної – естетичні, моральні, пізнавальні, світоглядні, соціально-нормативні, поведінкові.

Важливим є той факт, що як одна з вищих форм культурної діяльності, мистецтво являє собою зразок і «планку» культурної діяльності в цілому. Ця категорія застосовується і для визначення особливої галузі духовного виробництва (вищої, досконалої і в цьому сенсі найбільш «культурної»), і для вказування на якість культурної діяльності, на «техніку» наближення до ідеалу. Відкриваючи і збагачуючи внутрішній світ особистості, мистецтво залучає людину до найбільш значущих форм її життєдіяльності, до певного особистісного і суспільного ідеалу. У цьому сенсі ідеал виступає як загальний вектор розвитку культури, як смисл людського існування, і перспектива людського буття в індивідуальному заломлюванні.

Особливого значення для мистецької освіти набуває *герменевтично-семіотична концепція* як світоглядна основа розуміння культурної дійсності, зокрема художньо-естетичної, і методологія тлумачення текстів. У цьому русі пізнання осмислення культури відображає зв'язок інформації і коду, визначає взаємозумовленість матеріального (знак) і духовного (зміст) аспектів культури, всі явища якої містять певний специфічний смисл, виражений знаками. У контексті герменевтично-семіотичної концепції відбувається акцентування на багатозначності символу, який піддається різним тлумаченням залежно від контексту. Саме таку образно-символічну систему являє собою світ художньої культури, оскільки створення нових узагальнених і абстрактних образних символів становить спеціальну мету

і призначення мистецької діяльності. Чим більш ґрунтовним є герменевтично-семіотичне коло індивідуальної культури особистості, тим глибше у процесі розпредмечення культурних смислів актуалізується для неї людський досвід.

З позицій *соціологічного підходу* культуру варто розуміти як таку систему складників і якостей соціального (і соціально обумовленого індивідуального) людського буття, яка через взаємне опосередкування наступності й творчості, через різноманітні зовнішні й внутрішні діалоги забезпечує різнобічну реалізацію і неперервний розвиток особистості. Соціологічна концепція культури має відображення у моделюванні і вибудовуванні *культуро-освітнього середовища* як соціокультурної системи, що представляє форму трансляції і відтворення культурних норм, цінностей, ідей, способів поведінки, які створюють умови для оптимального існування в соціумі та культурі. Культуро-освітнє середовище розглядаємо як простір генерування культурно соціологічної ідеології, яка разом з її носіями вросла і «проросла» у культурі. Як зазначає В. С. Стьопін, культура – це геном соціального життя, а щоб виник новий тип суспільства, має виникнути нова культурна матриця.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, *культурологічну парадигму* доцільно розглядати як науковий метод аналізу соціокультурних і освітніх процесів, методологічне підґрунтя у перетворенні мистецької освіти, головний стратегічний напрям її оновлення. Окреслимо можливі зміни у змісті мистецької освіти в контексті культурологічної парадигми, що спричинюють корегування освітніх технологій. На нормативному рівні це виявляється у вимогах до змістового компоненту як «культуромісткого» і «культуротворчого», що спрямовує на пошук нових смислів і значень у мистецькій освіті; процесуальної сторони, що відрізняється цілісністю, інтегративною єдністю і взаємодією усіх компонентів; керування освітньо-педагогічною діяльністю на принципах діалогу, взаємоповаги, довіри, врахування особистісно-індивідуальних особливостей суб'єктів навчання; освітньо-виховного простору як культуродоцільного, полікультурного, гуманістичного середовища; технологій навчання як людиновимірних, інноваційних, ціннісно орієнтованих.

Обраний нами напрям дослідження має продовження у поглибленні теоретичних і методологічних основ мистецької освіти, виявленні нових векторів проектування і реалізації її культурологічної моделі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 2008. – 413 с.
2. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен. – М. : Школа–Пресс, 2005. – 448 с.
3. Запесоцкий А. С. Культурология образования // Методологические и технологические основы образовательной деятельности / А. С. Запесоцкий. – СПб: Издательство СПб ГУП, 2012. – С. 120–183.
4. Тушева В. В. Культурологічні основи вищої педагогічної освіти // Педагогіка і психологія професійної освіти / В. В. Тушева. – 2005. – № 5. – С. 25–35.
5. Философия культуры. Становление и развитие / Под ред. М. С. Кагана, Ю. В. Петрова, В. В. Прозерского. – СПб: Издательство «Лань», 2008. – 448 с.

REFERENCES

1. Bibler, V. S. (2008). *Ot naukoucheniya – k logike kulturyi: Dva filosofskih vvedeniya v dvadtsat pervyy vek*. [From Epistemology to Logic of Culture]. M.: Politizdat.
2. Gessen, S. I. (2005). *Osnovyi pedagogiki. Vvedenie v prikladnyuyu filosofiyu*. [Fundamental Concepts of Pedagogics]. M.: Shkola–Press.
3. Zapesotskiy, A. S. (2012). *Kulturologiya obrazovaniya // Metodologicheskie i tehnologicheskie osnovyi obrazovatelnoy deyatel'nosti*. [Cuturology of

Education / Methodological and Technological Foundations of Learning Activity]. SPb: Izdatelstvo SPb GUP.

4. Tusheva, V. V. (2005). *Kulturologichni osnovi vischoyi pedagogichnoyi osviti*. [Culturological Foundations of Higher Pedagogical Education].

5. *Filosofiya kulturyi. Stanovlenie i razvitie / Pod red. M. S. Kagana, Y. V. Petrova, V. V. Prozerskogo (2008)*. [Philosophy of Culture. Becoming and Development]. SPb: Izdatelstvo «Lan».

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТУШЕВА Вікторія Володимирівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії та методики мистецької освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Наукові інтереси: мистецька педагогіка, методологія освіти, культурологічна освіта, педагогіка вищої школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TUSHEVA Viktoriya Vladimirovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of department of theory and methodology of artistic formation of the Kharkiv national pedagogical university of the name of G. S. Skovoroda.

Circle of scientific interests: artistic pedagogics, methodology of education, culturological education, pedagogics of higher school.

*Дата надходження рукопису 02. 10. 2017 р.
Рецензент – д.п.н. професор О. А. Біда*

УДК: 377(091)

ХУСАИНОВА Гульзада Ануаровна – кандидат педагогічних наук, професор, академик МАНПО, завідувача кафедрою музикального освіти Казахського національного університету мистецтв
e-mail: husainovagulzada@mail.ru,
ТАПЕНОВ Даулет Турсунханович – магістр мистецтвознавства, докторант спеціальності «Музикальне освітання» Казахського національного університету мистецтв
e-mail: daulet_tapenov@mail.ru

**ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ СОЗДАНИЯ ПЕДАГОГИКИ
ДОМБРОВОГО ИСПОЛНИТЕЛЬСТВА**

Постановка и обоснование актуальности проблемы. С древних времен самым широко распространенным музыкальным инструментом казахского кочевого народа является домбра. Её популярность как музыкального инструмента обусловлена, во-первых, весомой легкостью, что было важно при кочевом образе жизни в плане её перевозки, во вторых, это был самый совершенный от природы как для

исполнения, так и для аккомпанирования любимых в казахском быту вокальных выступлений инструмент. Песни почти во всех регионах Казахстана пелись в основном под аккомпанимент домбры, что так же повлияло на распространении инструмента.

Анализ последних исследований и публикаций. Для исследования проблемы инструментального исполнительства в музыкально-педагогической практике и